УДК 351.82

В. Г. Горник,
к. держ. упр., доцент, Чернігівський державний технологічний університет

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА

Сформовано передумови для конкурентоспроможності національної економіки Україні, що потребує створення умов для зниження витрат функціонування механізмів господарської координації. Досліджено становлення національних систем сприяння розвитку малого бізнесу у світі.

Pre-conditions for the competitiveness of national economy are formed to Ukraine that needs creation of terms for the cost cutting of functioning of mechanisms of economic co-ordination. Becoming of the national systems of assistance of development of small business is explored in a world.

Ключові слова: галузева спеціалізація, державна політика, конкурентоспроможність, національна економіка, принцип, територіальний розподіл, управління.

ВСТУП

Недостатня глибина галузевої спеціалізації, суттєві структурні диспропорції, нерівномірність та суперечливість територіального розподілу малих підприємств істотно впливають на загальний рівень розвитку малого підприємництва в країні. У зв'язку з цим фактичний стан малого підприємництва не відповідає можливостям економіки, її виробничому, науково-технічному, трудовому потенціалу (враховуючи незначну частку малих підприємств у загальній зайнятості та обсягах виробництва). Така неадекватність вимагає грунтовного вивчення цієї проблеми, всебічної об'єктивної оцінки реального рівня розвитку малого підприємництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Спроможність до міжнародної конкурентоспроможності окремих підприємств, регіонів, галузей та національної економіки в цілому досліджено у роботах вітчизняних вчених В. Александрової, Ю. Бажала, О. Білоруса, В. Будкіна, В. Гальчинського, В. Геєця, Б. Губського, Б. Данилишина, М. Дудченка, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, В. Найдьонова, В. Новицького, Ю. Пахомова, А. Савчука, А. Семенова, В. Сіденка, І. Спиридонова, А. Філіпенка, Є. Хлобистова, О. Шнипка, М. Чумаченка, А. Чухна та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— сформувати передумови для конкурентоспроможності національної економіки Україні, що потребує створення умов для зниження витрат функціонування механізмів господарської координації;

— дослідити становлення національних систем сприяння розвитку малого бізнесу у світі.

РЕЗУЛЬТАТИ

Постає закономірне питання: як підвищити ефективність малого бізнесу в Україні? Ми переконані, що державна політика має сприяти поліпшенню бізнес-середовища, в якому працюють представники малого підприємництва. Пріоритетними вважаємо такі завдання:

— лібералізація підприємницької діяльності в Україні та мінімізація регулюючої ролі держави, адже підприємець, як правило, може робити лише те, що йому дозволено, а не навпаки, — коли можна робити все, окрім недозволеного;

— забезпечення прозорого та послідовного регуляторного середовища через впровадження закону про регуляторну політику та розширення сфери застосування принципу "конфлікт інтересів". Для бізнесу не так страшно, що законодавство недосконале. Набагато гірше те, що воно має подвійне трактування, яке використовується тими, хто перевіряє підприємство, та постійно змінюється;

— досягнення збалансованості системи податків і соціальних платежів через перегляд і скорочення податкових пільг та об'єднання всіх соціальних фондів у один; доробка та прийняття Податкового кодексу;

— створення ефективної системи державного управління через забезпечення інформаційної відкритості влади;

— надання гарантій захисту прав власності через вдосконалення законодавства у цій сфері та створення позасудових механізмів захисту прав власності — контроль за діяльністю влади та державних установ з боку суспільства.

Отже, формування передумов для конкурентоспроможності національної економіки Україні потребує створення умов для зниження витрат функціонування механізмів господарської координації. У національній економіці особли-

ву значимість має підвищення ступеня конкурентоспроможності ринкових структур на основі зниження адміністративних бар'єрів. Однак розробка механізмів деблокування повинна здійснюватися з урахуванням особливостей інституційної структури національної економіки.

На наш погляд, розширення сфер державного регулювання є одною з основних перепон на шляху ефективного розвитку ринкових відносин в Україні. Створювані державною інституційні адміністративні бар'єри відволікають ресурси, необхідні для повноцінного розвитку бізнесу. Дія інституційних бар'єрів на практиці виражається у підвищенні рівня трансакційних витрат — як середніх, так й сукупних в економіці. Розвиток ринкових відносин у перехідній економіці зумовлює виникнення та розвиток трансакційного сектору [6, с. 122—123]. Відповідно, їх трактування до трансакційного сектора відносяться галузі, основною функцією яких є забезпечення перерозподілу ресурсів та продукції з найменшими середніми трансакційними витратами. Дійсно, в Україні внаслідок адміністративних бар'єрів та обмежень середні трансакційні витрати залишаються на недопустимо високому рівні, що обмежує обсяг та кількість угод, призводить до збільшення граничних витрат підприємств, що піддалися їх впливу.

Так, система державної підтримки підприємництва, що склалася на сьогодні, характеризується, з одного боку, великою кількістю законодавчих та нормативних актів, що декларують підтримку малого бізнесу, а з іншого — практичною відсутністю механізмів такої підтримки. Законодавство, що регулює діяльність малих підприємств, має суперечливий характер. Невиконання державою прийнятих на себе зобов'язань породжує невпевненість у завтрашньому дні, призводить до зниження ділової активності населення, стимулює розвиток тіньового бізнесу.

Аналіз динаміки законів, указів і постанов, які приймаються та видаються в країні, показує, що активна фаза формування нормативної бази в Україні завершилася після піку нормотворчої діяльності центральних органів влади у 1998—1999 рр. Однак підвищена кількість нормативних актів, прийнятих після 2001 р., не дозволяє зробити висновок про стабілізацію нормативного поля в країні.

Оскільки якісний нормативний акт передбачає однакове його розуміння всіма суб'єктами регулювання, то визначити якість закону чи підзаконного акта можна за тим, наскільки однозначно інтерпретуються його положення та норми. За даними опитування МФК, у 2004 р. збільшилася кількість підприємств, які вважали, що інтерпретація нормативних актів державними органами протягом останніх трьох років у цілому поліпшилася. Тим не менш далеко не всі керівники підприємств вважають, що державні службовці коректно інтерпретують нормативні акти, що регулюють бізнес. Найбільше керівники підприємств незадоволені тлумаченням нормативних актів працівниками податкової адміністрації та митниці [5, с. 95]. Довільна інтерпретація нормативних актів не обмежується органами виконавчої влади. Лише 30% керівників підприємств вважали, що місцеві органи влади в їхньому районі чітко й неухильно дотримуються всіх законів та нормативних актів центральних органів влади. Ще менше — 20% — вважали, що місцеві органи забезпечують для всіх рівні умови для ведення бізнесу.

Як відомо, непослідовне тлумачення нормативних актів і неофіційні платежі для вирішення непорозумінь є ознаками корупції. Виходячи з індексу сприйняття корупції, за рівнем корупції Україна займає середнє місце серед країн СНД; проте їй все ще далеко до країн Європи. При цьому зміна індексу не показує зменшення рівня корупції в Україні у 2009 р.

Серйозною проблемою залишається корупція у державних та муніципальних органах влади, яка є одним з чинників створення нерівних умов господарювання, тобто створення конкурентних переваг для одних суб'єктів господарювання та інституційних бар'єрів здійснення підприємницької діяльності для інших. Розширення корупції зумовлене тим, що, на відміну від романтичних очікувань, у процесі формування на пострадянському просторі ринкової економіки американського або європейського типу, у ньому склалася меркантилістська економіка, характерна для латиноамериканських країн, головними рисами якої є висока диференціація доходів населення та високий рівень корупції.

Крім того, державні та муніципальні службовці можуть чинити суттєвий вплив на зміну фінансових потоків та видавати дозволи на зайняття тими чи іншими видами господарської діяльності, що є об'єктивною основою для рентоорієнованої поведінки та привласнення адміністративної ренти.

Причини виникнення корупції добре пояснені в часто цитованому так званому умовному рівнянні корупції, запропонованому Р. Клітгаардом: "Корупція = монополія + свобода дій — підзвітність. Монополія бюрократа на потрібну для фірми послугу при одночасній відсутності контролю над бюрократом приводить до корупційної оборудки" [4].

Як показує проведене дослідження, головною проблемою у взаємовідносинах бізнесу й влади в Україні є корупція та фактори, що її супроводжують — нестабільність законодавства та політична нестабільність. Тому поліпшення взаємовідносин між бізнесом і владою можливе лише після усунення причини виникнення корупції в країні.

Іншими фактором, що впливає на ефективність діяльності нових та вже функціонуючих підприємств, є недосконалість системи ліцензування. Наприклад, у Перу отримання ліцензії на торгівлю у вуличному кіоску потребує 43 дні та 15 мінімальних зарплат різноманітних витрат. У Росії, відповідно до прийнятих федеральних законів, кількість ліцензованих видів товарів, робіт, послуг дорівнює 125. Насправді, у результаті дроблення ліцензованих видів підприємницької діяльності та перевищення повноважень чиновників, їх кількість перевищує 500 [1, с. 63].

В Україні головним законом у сфері ліцензування є Закон України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" [2], який визначає правові основи ліцензування 59 видів господарської діяльності.

Для здійснення діяльності близько 40% підприємств щороку потрібні ліцензії. Найчастіше підприємства отримували ліцензії на торгівлю алкогольними напоями (16% підприємств, що отримували ліцензії), торгівлю тютюновими виробами (11%) і на будівельну діяльність (12%) [5, с. 94]. Більше половини підприємств, які одержували ліцензії, були схильні оцінювати чинні процедури ліцензування як складні та дуже складні [5, с. 94].

Найбільш проблемними аспектами в процесі отримання ліцензій у 2004 р. визнано велику кількість необхідних документів (55% респондентів, що заявили про труднощі), тривалі терміни розгляду заявки на видачу ліцензії (35%), часті зміни процедури і незрозумілість висунутих вимог (23% респондентів). Близько половини (45%) підприємств, що отримували ліцензії в 2004 р., сплачували державним органам за послуги при підготовці документів для отримання ліцензії. При цьому дві третини підприємств, що оплачували зазначені послуги, скаржилися на їх високу вартість. Видача кожної п'ятої ліцензії в 2004 р. супроводжувалася неофіційними платежами [5, с. 95].

Негативний вплив на розвиток підприємництва справляє також відсутність єдиних вимог щодо проведення сертифікації та стандартизації продукції, товарів та послуг. Прийняті у 2001 р. Закони України "Про підтвердження відповідності" та "Про стандартизацію", мета яких полягала в наближенні сфери технічного регулювання України до ЄС, досі повною мірою не реалізовані.

Найбільші нарікання підприємств спричинила необхідність отримання кількох сертифікатів відповідності. Третина респондентів, що проходили процедуру в 2004 р., повинна була сертифікувати і комплектуючі, і готову про-

дукцію. Кожне п'яте підприємство, що проходило обов'язкову сертифікацію, скаржилося на неофіційні платежі і велику кількість необхідних документів [5, с. 96].

За даними опитування МФК, близько 17% респондентів засвідчили, що їх продукція підлягає стандартизації. Найпоширенішими видами стандартизації є ГОСТи і ДСТУ (їх отримували 68% респондентів чия продукція підлягає стандартизації) і стандарти ISO (31%).

Реформа у сфері стандартів зачіпає інтереси кожного п'ятого підприємства України, проте підприємства не беруть активної участі в її реалізації. За даними соціологічних досліджень, 92% підприємств, продукція яких підлягає стандартизації, не поспішають вносити свої пропозиції з розробки державних стандартів. Серед причин такої пасивності автори зазначають брак зацікавленості державних органів у залученні підприємств до розробки стандартів, невелике число галузевих асоціацій та просто зневіру підприємств у ефективності будь-яких дій у цьому напрямі [4].

Кожне п'яте підприємство самостійно розробляло технічні умови. Для цієї категорії підприємств найтривалішою і найдорожчою була реєстрація технічних умов. На процедуру було витрачено близько 9 тижнів і коштувала вона майже 2700 грн. (509 дол. США). Кожне десяте підприємство, яке застосовувало стандарти або реєструвало технічні умови, вказало на необхідність неофіційних платежів [5, с. 96].

Чинна в Україні система надання дозволів у сфері господарської діяльності охоплює всі підприємства і залишається однією з головних регуляторних перешкод для розвитку підприємництва. 64% підприємств, що одержували дозоли у 2004 р., оцінили процедури одержання дозволів як "складні" та "скоріше складні" [5, с.95]. Дозвільна система України характеризується тотальним охопленням підприємств, складністю процедур, їх тривалістю і високою вартістю дозволів. Дозвільні процедури часто супроводжуються неофіційними платежами.

Аналіз чинного законодавства, досвід інших країн та експертні висновки відповідних державних органів показують, що створити нормально функціонуючу систему надання дозволів в Україні можна лише на основі істотних реформи, які слід спрямувати на:

— оптимізацію кількості наявних дозволів;

— створення прозорих і якісних дозвільних процедур;

— скорочення кількості органів, які беруть участь у процесі видачі одного дозволу;

— врегулювання питань, пов'язаних з офіційними виплатами в процесі отриманні дозволів;

— оптимізацію та адаптацію до законодавства ЄС та до стандартів СОТ, санітарно-епідеміологічних, ветеринарно-санітарних правил, правил протипожежної безпеки, будівельних норм та інших нормативних документів.

Окрім законодавчо встановлених, існують бар'єри, які створюються штучно, внаслідок дискреційного регулювання на рівні підзаконних актів міністерств та відомств, а також опортуністичної поведінки окремих чиновників. Так, для виходу суб'єкта господарювання на ринок різноманітні відомства завищують вимоги, за порушення яких встановлюються штрафні санкції, які часто направлені на утримання контролюючих органів. Навіть суспільні організації, зокрема організації з захисту прав споживачів, сьогодні ставлять питання про законодавче закріплення за ними функцій контролю та покарання, що є прерогативою держави.

Іншою важливою перепоною для розвитку бізнесу в Україні залишається наявна система перевірок. Основні риси системи перевірок в Україні — це масовий характер, висока вартість а також неефективність виявлення порушень і запобігання ним [5, с. 96].

Кожне п'яте перевірене підприємство зізналося, що здійснювало неофіційні платежі інспекторам. Найчастіше неофіційні платежі отримували співробітники МВС, органів пожежного нагляду, санітарно-епідеміологічної служби і податкової адміністрації.

Дві третини підприємців вважають прийняття закону, який регулював би процедури проведення перевірок, найбільш ефективною мірою для зменшення їх кількості. Так, понад 30% підприємців вважають, що зменшити кількість перевірок допоможе перехід підприємства на спрощену систему оподаткування. На ситуацію також можуть вплинути бізнес-асоціації, якщо вони візьмуть на себе роль виразників інтересів підприємців і братимуть активнішу участь у формуванні нормативно-правової бази.

Важливим для вирішення проблеми зниження адміністративних бар'єрів є питання про склад та "порівняну переговорну силу" сторін, зацікавлених у їх зниженні. Парадоксально, але боротьбу із адміністративними бар'єрами, створюваними державними та муніципальними органами, в основному здійснює та ж сама держава, в особі Антимонопольного комітету.

Світова практика показує, що бізнес-асоціації можуть успішно представляти інтереси малих та середніх підприємств, виступаючи посередниками в діалозі між бізнесом та владою. На жаль, роль об'єднань підприємців у цьому процесі незначна.

Незважаючи на несприятливий вплив органів влади, який відчуває на собі більшість підприємств України, лише невелика частина з них намагається обстоювати свої інтереси шляхом об'єднання в асоціації. Майже 80% підприємств, які не є членами ділових асоціацій, не вважають, що подібне членство буде їм на користь.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в сучасному глобалізованому світі кожна з країн, що намагається знайти своє вагоме місце в системі міжнародного розподілу праці та забезпечити собі певні конкурентні переваги, визначає політику сприяння розвитку малої економіки як невід'ємну складову загальної стратегії розвитку держави. Проте становлення національних систем сприяння розвитку малого бізнесу у світі відбулося значно пізніше, ніж у США. У Західній Європі державна інституціональна формалізація сфери малої економіки як управлінської системи припадає на середину 60-х років минулого століття. Всі національні системи підтримки малого підприємництва мають свої особливості, які пов'язані з історичними аспектами становлення ринкових відносин у тій чи іншій країні. Вони ж, у свою чергу, безпосередньо, залежать від соціальної, політичної, культурної, релігійної та ментальної ситуації в кожній конкретній країні.

Література:

1. Гоффе Н. Социальная составляющая региональной политики на Западе / Н. Гоффе // Мировая экономика и международные отношения. — 2003. — №4. — С. 63.

2. Дубовик О.В. Управління маркетинговими дослідженнями у процесі формування конкурентних переваг: [монографія] / О.В. Дубовик. — Л.: ЛБІ НБУ, 2005. — 230 с.

3. Економічна енциклопедія: [у трьох томах] / Редкол.: С.В. Мочерний (відп.ред) [та ін.]. Т.1. — К.: Видавничий центр "Академія", 2000. — 864 с.

4. Інститут конкурентного суспільства. Міжнародний індекс прав власності. — Режим доступу: http://www.ics.org.ua/ua/news.php?id=236&start=0

5. Кобиляцький Л.С. Формування системи управління конкурентоспроможністю підприємства / Л.С. Кобиляцький, Ю.С. Чишевський // Наукові праці МАУП. — 2009. — Вип. 10: "Управління конкурентоспроможністю в умовах глобалізації". — С. 94—97.

6. Лифиц И.М. Формирование и оценка конкурентоспособности товаров и услуг / И.М. Лифиц. — М.: Юрайт-Издат, 2004. — 335 с.